

FORUM

Itinera Institute's platform and laboratory for cross-fertilisation of ideas that will hopefully lead to practicable policy propositions

De paradox van de investeringsstaat: Waarom is de armoede niet gedaald?

Bea Cantillon¹

¹ De auteur is directeur van het Centrum voor Sociaal Beleid aan de Universiteit Antwerpen.

Op woensdag 13 mei 2009 vatte het nieuwste boek van de studiedienst van de Vlaamse regering 'De sociale staat van Vlaanderen' als volgt samen: 'In 1983 was maar de helft van de Vlamingen op actieve leeftijd aan het werk, in 2007 twee op drie; in 1983 lag de welvaart per hoofd van de bevolking rond 17.500 euro met een stijging naar 30.000 euro in 2007; in 1980 hadden de mannen een levensverwachting van 70 jaar, de vrouwen van 76,8 jaar, in 2007 was dat respectievelijk 78,1 en 83,3 jaar; in 1985 leefde 7,5 procent van de kinderen in een arm gezin, in 2006 12 procent'. Twee dag later presenteerden de Katholieke Hogeschool Kempen samen met het Centrum voor Sociaal Beleid nieuwe armoedenormen voor Vlaanderen. Hieruit bleek dat het algemeen niveau van de minimumbescherming (zoals leeflonen, uitkeringen ...) in België ruim onvoldoende was om een menswaardig leven te leiden². Ondanks de sterk toegenomen welvaart in Vlaanderen en de rest van de westerse wereld, blijft armoede dus een persistent probleem.

Parallel aan een sterke toename van de welvaart, was er ook sprake van een 'verdieping van het sociaal beleid'. Vertrekkende van een louter passieve vorm van inkomensbescherming maakte het sociaal beleid een evolutie door zodat voortaan de termen 'verheffen', 'verbinden' en 'activeren' centraal staan³. Deze verandering wordt ook vaak beschouwd als het ontstaan van de 'sociale investeringsstaat'⁴. Aanzienlijke budgetten werden hierbij vrijgemaakt voor activering, voor kinderopvang, voor ouderschaps- en andere verloven, voor onderwijs en (gezondheids)zorg. En toch, is men er in de westerse wereld niet in geslaagd om deze om te zetten in een daling van de ongelijkheid of de relatieve armoede. Nergens in de westerse wereld lijkt immers het aantal gezinnen met een laag inkomen significant te zijn afgenomen. Deze bijdrage wenst dan ook kort in te gaan op de vraag waarom de rijke welvaartsstaten er niet zijn in geslaagd om vooruitgang te boeken inzake armoede en ongelijkheid. Aangezien deze trend zich niet beperkt tot Vlaanderen, zullen de oorzaken structureel zijn en verwijzen naar de verdelingskwestie: naar de globale verdeling van inkomen en welvaart in de hedendaagse welvaartsstaten.

In wat volgt wordt eerst stilgestaan bij het wezen van de welvaartstaat: het vormen en verdelen van welvaart, alsook wordt aangegeven wat er geweten is over de evolutie van de inkomensverdeling en de armoede over een lange periode. Vervolgens wordt ingegaan op de diepgaande economische, sociale en demografische transitie waardoor de traditionele welvaartsstaten zichzelf hervormden naar 'sociale investeringsstaten'. Ten slotte worden enkele beleidshervormingen nader bekeken om zo te kunnen begrijpen waarom de armoede niet (verder) is afgenomen.

² Storms B., Van den Bosch K. Wat heeft een gezin minimaal nodig? Een budgetstandaard voor Vlaanderen. Bericht van het Centrum voor Sociaal Beleid, mei 2009.

³ in de terminologie van een gelijknamig rapport van de Nederlandse Raad van het Regeringsbeleid

⁴ naar de term 'social investment state' van de Britse socioloog Anthony Giddens

De welvaartstaat: over welvaart en de verdeling ervan

Het wezen van de welvaartsstaat is het creëren van een zo hoog mogelijk niveau van welvaart en deze zo goed mogelijk verdelen onder de bevolking. Deze sociaal gecorrigeerde markteconomie vindt zijn historische wortels in de negentiende eeuw en was het antwoord op de grote sociale wantoestanden die uit de industrialisering volgden. De welvaartsstaat wordt langzaam en van onderop opgebouwd, eerst beginnend met caritas en later met maatschappijen van onderlinge bijstand (vandaag: de mutualiteiten) en nog later met sociale zekerheid, onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting, welzijnsvoorzieningen en arbeidsbescherming (arbeidsrecht).

De uiteindelijke verwezenlijking van de welvaartstaat situeert zich in de twee decennia na de Tweede Wereldoorlog. Voortbouwend op de grote sociale en politieke pacts van voor en tijdens de oorlog (de New Deal van Roosevelt en Churchill en bij ons het Sociaal Pact van 1944) wordt tijdens de uitzonderlijke groei-jaren 1950 en 1960 de sociale zekerheid veralgemeend. Aan de basis ligt het compromis tussen arbeid en kapitaal: de arbeiders verbinden zich ertoe om loyaal mee te werken aan de ondernemingen die in ruil beloven om de winsten mee om te zetten in hogere lonen, betere arbeidsvoorwaarden en sociale bescherming. Aldus, steeg in de naoorlogse periode het aandeel van sociale uitgaven in de nationale rijkdom in zeer aanzienlijke mate: in België was er een evolutie van 12% uitgaven van de sociale zekerheid in 1950 naar ruim 28% nu.

Hoewel alle rijke, westerse landen evolueerden naar het welvaartsstaatsmodel, neemt dat niet weg dat er grote interne verschillen bestaan tussen de systemen onderling. Dat blijkt onder andere uit de uiteenlopende niveaus van de sociale overheidsuitgaven (in Zweden 29%, in de Verenigde Staten 15% en in het Verenigd Koninkrijk 22%), maar ook uit de verschillende manier waarop de welvaartsstaten functioneren, zeg maar de 'architectuur van welvaartsstaten'. Global genomen kunnen deze systemen opgedeeld worden in drie grote typen⁵. De institutionele welvaartsstaten in de Scandinavische landen kennen een zeer hoog niveau van sociale uitgaven en een uitgesproken universeel sociaal beleid gericht op alle burgers. In de residuaire welvaartsstaten neemt de overheid slechts een verantwoordelijkheid op voor zover individuen en gezinnen niet op eigen kracht voor hun levensonderhoud kunnen zorgen. Deze (in meerderheid Angelsaksische) welvaartsstaten hebben een uitgesproken selectief karakter en zijn sterk gericht op armoedebestrijding. De sociale overheidsuitgaven zijn er bijgevolg relatief laag. In de corporatistische welvaartsstaten (waaronder de Belgische) zijn de uitgaven en de omvang van de sociale herverdeling net als in de Scandinavische landen hoog, maar hier nemen de sociale organisaties (vakbonden, patronaat, mutualiteiten ...) een belangrijke verantwoordelijkheid op, zowel in de totstandkoming van het beleid als in de uitvoering ervan.

Wat weten we nu eigenlijk over de verdeling (van welvaart) en armoede vergeleken tussen de landen en doorheen de tijd? Als we eerst de Europese landen vergelijken, dan gooien de institutionele en corporatistische welvaartsstaten de beste ogen. Deze landen kunnen beschouwd als relatief rijk en gelijk. Van groter belang voor deze bijdrage is de vraag hoe de ongelijkheid en armoede evolueerden doorheen de tijd. In de recente wetenschappelijke

⁵ Naar de indeling van de Britse socioloog Richard Titmuss meer dan 30 jaar geleden. De Deense socioloog Esping-Anderson deelde de welvaartsstaten op een gelijkaardige manier eveneens in drie categorieën (de sociaaldemocratische, de liberale en de conservatieve welvaartsstaat) in.

literatuur is er steeds meer aandacht voor een zogenaamd U-vormig patroon: een vrijwel universele afname van de inkomensongelijkheid en van de financiële armoede in jaren 1950 en 1960 gevolgd door een stabilisatie en zelfs in vele rijke landen een langzame toename ervan. Alhoewel het niet sluitend empirisch gedocumenteerd is, wordt algemeen aanvaard dat er een egalisatie van de inkomens optrad in de jaren 1950 en 1960. In de jaren 1970 lijkt er zich een stabilisering voor te doen in de egaliserende trend, ondanks een verdere en sterke toename van de sociale uitgaven. Het 'keerpunt' inzake inkomensongelijkheid lijkt ergens vanaf de tweede helft van de jaren 1980 te liggen en ditmaal richting grotere ongelijkheid. Een recent rapport van de OESO besluit op basis van empirisch materiaal: '... that there has been an increase in income inequality that has gone on since at least the mid-1980s and probably since the mid-1970s. The widening has affected most (but not all) countries ...'⁶. Deze stijging van de ongelijkheid deed zich voor het eerst voor in de Verenigde Staten (vanaf de jaren 1970) gevolgd door het Verenigd Koninkrijk. Meer recent wijzen verschillende bronnen echter ook op een toename van de ongelijkheid in de meer egalitaire en sterkere welvaartsstaten (in de Scandinavische landen en op het Europese continent). Ondanks het feit dat we wat in het ongewisse blijven over de inkomensverdeling in België, zijn er toch enkele aanwijzingen voor een groeiende kloof ook bij ons. Allereerst is er een groeiende kloof tussen arbeidsinkomsten en sociale uitkeringen. Verder is er een sterke toename van het aandeel van de 'de inkomsten in natura' in de arbeidsvergoedingen waaronder bedrijfswagens en gsm's. Ten derde, was er een sterke stijging van de inkomens uit vermogen (met 237% tussen 1979 en 2005 tegen 134% voor de inkomens uit arbeid en 160% voor de inkomens uit sociale zekerheid). Ten slotte, wijst recent simulatieonderzoek erop dat het beleid inzake fiscaliteit en sociale zekerheid in de tweede helft van de jaren 1990 wellicht een denivellerend effect heeft gehad. Wat financiële armoede betreft, stelt het OESO-rapport 'Growing Unequal' dat vanaf de jaren '90 nergens nog de financiële armoede⁷ significant afneemt. In het beste geval is er sprake van stabiliteit. Heel voorzichtig kunnen daarom de volgende twee conclusies worden gemaakt: 1) de inkomensongelijkheid en armoede is in de jongste decennia niet structureel verminderd, 2) sinds de tweede helft van de jaren 1980 is de kloof gegroeid tussen diegenen die helemaal of hoofdzakelijk afhankelijk zijn van de sociale zekerheid en diegenen met arbeids- en/of vermogensinkomsten. Dat brengt ons vervolgens tot het vraag: Hoe komt het eigenlijk dat deze armoede niet (verder) daalt? Om een antwoord te formuleren op deze vraag moeten eerst de factoren in kaart gebracht worden die aanleiding gaven tot het ontstaan van de investeringsstaat, waarna gewezen wordt op enkele ambigue aspecten van deze beleidsheroriëntering.

30 jaar crisis en de heroriëntering van beleid: op naar de investeringsstaat

Vanaf de jaren '70 zijn de welvaartsstaten in woelige waters terechtgekomen. Naast de vertragende economische groei, zijn vooral door veranderingen in de economische en sociodemografische structuur de evenwichten tussen markt, gezin en staat grondig verstoord geraakt. Allereerst is er de zogenaamde 'postindustriële of postfordistische transitie', namelijk een spectaculaire groei van de tewerkstelling in de dienstensector terwijl op hetzelfde ogenblik de klassieke industriële tewerkstelling terugliep. Er komen hierdoor vooral hoger opgeleide jobs bij in dienstverlenende functies. Deze ontwikkeling ging vanzelfsprekend gepaard met 'winnaars' en 'verliezers': de winnaars zijn de hooggeschoolden, fysisch en psychisch

⁶ OESO. Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries, 2008, p. 17.

⁷ Meestal wordt de financiële armoedegrens vastgelegd op 60% van het mediaan inkomen.

sterkeren en vrouwen, de verliezers zijn laaggeschoolden. Een belangrijke groep van laaggeschoolden is economisch overbodig geworden en werden hierdoor meer afhankelijk van de sociale zekerheid, wat stijgende kosten met zich mee bracht. Op hetzelfde ogenblik van deze economische omwenteling deed er zich ook een verandering voor in de sociodemografische structuur: de individualisering en de emancipatie van de vrouw. Door de emancipatie van de vrouw groeide de beroepsbevolking sterk aan, waardoor de sociaaleconomisch zwakkeren nog sterker het effect van de kenniseconomie voelden. Daarnaast, ontstonden er verscheidene 'nieuwe sociale risico's' waar de traditionele welvaartsstaat geen antwoord op lijkt te hebben, zoals echtscheidingen en de combinatie tussen arbeid en gezin. Deze evolutie brachten de welvaartsstaten in een moeilijk parket. Enerzijds moesten deze een antwoord bieden op deze 'nieuwe sociale risico's' (laaggeschooldheid, echtscheiding en de combinatie arbeid en gezin), anderzijds was door een sterke groei van de uitgaven voor sociale uitkeringen (zoals werkloosheidsuitkeringen en pensioenen) de budgettaire marge beperkt. Dat noopt de ontwikkelde welvaartsstaten om vanaf de tweede helft van de jaren 1980 op zoek te gaan naar wegen om te investeren in werkgelegenheid, in onderwijs en vorming en in nieuwe sociale behoeften en dit binnen een strak budgettair kader. Om deze doelstellingen waar te maken, hebben de meeste welvaartsstaten hun beleid voorzien van de volgende ingrediënten: focus op werk (bijv. door het verminderen van de 'werkloosheidsval'), kostenbesparingen (door middel van privatiseringen en meer selectiviteit in de toekenningsvoorwaarden van sociale uitkeringen), focus op de nieuwe sociale risico's (loopbaanonderbrekingen, investeren in kinderopvang ...) en investeren in talenten (bijv. door een sterke focus op gelijke kansen in het onderwijs). In het beleid was er een langzame, maar paradigmatische shift met het verleden: de instrumenten van de welvaartsstaat veranderden wezenlijk van gedaante. De welvaartsstaat evolueerde van louter beschermen naar 'investeren', vandaar de term 'sociale investeringsstaat'. Voortaan stonden de woorden 'verheffen', 'verbinden' en 'activeren' centraal. In België vertaalde deze evolutie zich onder meer in een grotere selectiviteit ten voordele van de meest kwetsbaren: in de gezondheidszorg bijvoorbeeld door de invoering van de maximumfactuur of in de kinderbijlagen door supplementen voor langdurige uitkeringstrekkers en eenoudergezinnen. Daarnaast werden 'nieuwe sociale risico's' gradueel in het systeem geïntroduceerd, onder meer door de invoering van loopbaanonderbreking en tijdskrediet. Vervolgens werden uitkeringstrekkers 'geactiveerd', deels door de uitkeringen om te zetten in arbeidssubsidies, deels door steeds meer werklozen een beroepsopleiding aan te bieden, deels door meer controles op de arbeidsbereidheid. Ten slotte was er een verhoogde focus op 'gelijk onderwijskansen'. Zo voerde het Gelijke Onderwijskansen Decreet (GOK) een differentieële financiering in voor scholen in functie van de sociale samenstelling van de studentenpopulatie.

De 'paradox van de investeringsstaat'

Dat brengt ons vervolgens tot de 'paradox van de investeringsstaat'. Hoe komt het dat er in het recente verleden, in het beste geval, geen daling was van de armoede terwijl er een toenemende klemtoon kwam op doelmatigheid van het sociaal beleid. Daarenboven waren verschillende parameters van het beleid positief. Zo steeg de tewerkstellingsgraad in België van 50% naar 56%, terwijl het aantal 'workless households' nogal stabiel bleef. De tewerkstelling van laaggeschoolden steeg van 59% naar 63%, terwijl de economische groei positief en de inflatie stabiel laag was. In het algemeen kan deze paradox geduid worden door het feit dat de welvaartsstaten er niet zijn in geslaagd om de trilogie 'arbeid, fiscale discipline en nieuwe sociale risico's' te koppelen aan het behoud van de beschermingen tegen

de oude sociale risico's, in het bijzonder de werkloosheid, de ziekte- en invaliditeit en de bijstand. Bovendien draagt de bescherming van nieuwe sociale risico's intrinsiek het Mattheüseffect in zich, terwijl de 'gelijkheidsstrategie' (voorlopig) niet de verhoopte effecten heeft opgeleverd.

Allereerst is er de toenemende kloof tussen de sociale uitkeringen voor personen op actieve leeftijd enerzijds en de gemiddelde lonen anderzijds. In de loop van de jaren 1990 en daarna waren deze uitkeringen in de meeste rijke Europese welvaartsstaten koopkrachtvast, maar in vergelijking met de gemiddelde lonen verloren zij terrein, met 10% tot 20% en meer⁸. Deze daling deed zich niet alleen voor in landen waar het beschermingsniveau initieel relatief hoog was (Zweden en Nederland), maar ook in landen met relatief lage uitkeringen (Duitsland en België). Daarentegen kan vastgesteld worden dat de minimumlonen in alle landen de algemene welvaart bleven volgen. De oorzaak voor deze evolutie ligt in de ambiguïteit van de actieve welvaartsstaat. Overal is immers de strijd tegen werkloosheidsvallen een belangrijk beleidsdoel geweest. Deze kunnen op twee manieren bestreden worden: door de uitkeringen te verlagen (negatieve prikkel) of door werken lonender te maken (positieve prikkel). De meeste landen trachtten beide strategieën te volgen. In Nederland werd in de jaren 1990 vooral de eerste weg bewandeld, in Luxemburg en Frankrijk de tweede weg. In België en het Verenigd Koninkrijk werden de twee strategieën gecombineerd. Door de gecombineerde strategie in België verkleinde de afhankelijkheidsval tegen de prijs van een niet onbelangrijke welvaarterosie van de minimumuitkeringen. Wat de strijd tegen werkloosheidsvallen betreft, lijkt het erop dat de focus op werk de bescherming van de 'oude' risico's heeft verzwakt.

Vervolgens zijn er goede redenen om aan te nemen dat budgetten gericht op de 'nieuwe sociale risico's' tendentieel naar de hogere inkomensgroepen vloeien. De meeste van deze nieuwe sociale risico's houden verband met de emancipatie van de vrouw. Welnu, deze emancipatie verloopt overal in 'twee snelheden'. Het opleidingsniveau van de vrouw blijkt een determinerende factor te zijn. Voor hoogopgeleiden vrouwen is de emancipatie quasi volledig voltooid. Hoe lager de opleidingsgraad echter, hoe minder zij participeren op de arbeidsmarkt en hoe groter de genderongelijkheid wordt. Uit recent onderzoek in Vlaanderen blijkt bijgevolg dat gezinnen met een hoog opgeleide moeder vaker gebruik maken van de formele opvang. Moeders met een lage opleiding hebben vaak 'geen behoefte aan opvang', aangezien vaak minstens één van de ouders niet werkt⁹. Hierdoor is er een aanzienlijk mattheüseffect werkzaam in de verdeling van de budgetten voor kinderopvang: ze vloeien tendentieel meer naar hooggeschoolde tweeverdieners in de hogere inkomensgroepen. Hetzelfde geldt (zij het in mindere mate) voor de uitkeringen voor loopbaanonderbreking en tijdskrediet en ook voor het budget van de dienstencheques. Deze mattheüseffecten kunnen deels verklaren waarom het hervedelend vermogen van welvaartsstaten is afgenomen in een recent verleden.

Ten slotte zijn de teleurstellende resultaten van het gelijkheidsbeleid een bijkomende verklaring voor de 'paradox van de investeringsstaat'. Omdat nog nooit eerder scholing en levenskansen zo dicht bij elkaar lagen als in het huidige tijdperk, is het ontwikkelen van alle

⁸ Cantillon, B., Van Mechelen, N., Marx, I., Van den Bosch, K. De evolutie van de bodembescherming in 15 Europese landen van 1992 tot 2001. Bericht van het Centrum voor Sociaal Beleid, juli 2004.

⁹ Ghysels, J., Debacker, M. Zorgen voor kinderen in Vlaanderen: een dagelijkse evenwichtsoefening? Acco, Leuven, 2007.

talenten een belangrijke opdracht geworden voor de hedendaagse welvaartsstaten. In de meeste landen is de onderwijsexpansie in de naoorlogse periode echter nog niet gepaard gegaan met een vermindering van de sociale ongelijkheid in die participatie. Voor Vlaanderen lijken de cijfers erop te wijzen dat sinds de jaren 1970 nauwelijks vooruitgang is geboekt inzake relatieve onderwijskansen van de lagere sociale groepen. Onderzoek van het Centrum voor Sociaal Beleid toonde daarnaast aan dat het verband tussen onderwijsniveau van de ouders enerzijds en de participatie van het hoger onderwijs anderzijds niet verzwakt is tussen 1992 en 2004, maar integendeel sterker werd. Vanwege de sterke en structurele gelaagdheid van het onderwijs vindt men hier wellicht het beste voorbeeld van een mattheüeffect. Dat betekent paradoxaal genoeg dat een verschuiving van de sociale overheidsuitgaven in de richting van het budget onderwijs een negatief effect heeft op het herverdelend vermogen van het sociale beleid. De bovenstaande analyse is geenszins een eenzijdige kritiek op een beleid gericht op 'nieuwe sociale risico's', 'werk' en 'gelijke kansen'. We stellen wel de hypothese voorop dat dit beleid – onbedoeld – voor gevolg heeft gehad dat het herverdelend vermogen van de sociale overheidsuitgaven is afgenomen.

Besluit

Sinds de jaren 1970 zijn de westerse welvaartsstaten in woelige waters terechtgekomen. Net op het ogenblik dat ze een grote mate van maturiteit bereikt hebben, begint een periode van grote maatschappelijke omwentelingen. Als gevolg van belangrijke en gelijktijdige structurele veranderingen in de economische productiewijze (postindustriële transitie) en in de socio-demografische structuur van de bevolking (individualisering, emancipatie van de vrouw en gezinsdestabilisering) raakt het evenwicht tussen gezin, markt en overheid verstoord. De groei vertraagt, de werkloosheid stijgt en de naoorlogse instituties lijken niet opgewassen tegen nieuwe sociale risico's als laaggeschooldheid, echtscheidingen en de combinatie arbeid en gezin. De welvaartsstaat ontworpen voor de 'oude risico's' (ziekte, ouderdom en werkloosheid) lijkt moeite te hebben om de bescherming tegen de 'nieuwe risico's' op afdoende wijze te integreren.

Als reactie op deze maatschappelijke veranderingen richten de welvaartsstaten zich sinds de jaren 1980 meer op werk, de nieuwe sociale risico's, kostenbeheersing en gelijke kansen in het onderwijs. De dominante gedachte werd dat de welvaartsstaat meer moet doen dan inkomensbescherming bieden, maar dat voortaan 'verheffen', 'verbinden' en 'activeren' de nieuwe ordewoorden zijn. Deze evolutie wordt vaak omschreven als een evolutie naar een 'sociale investeringsstaat'. Deze verandering in de werking van de welvaartsstaten heeft echter niet geleid tot een daling van de armoede en ongelijkheid. Alhoewel de empirische data geen afdoend uitsluitsel geven, zijn er aanwijzingen voor een U-vormig verloop van de ongelijkheidscurve doorheen de geschiedenis van de welvaartsstaten. Tijdens de jaren 1950 en jaren 1960 zien we een vrijwel universele daling van de armoede en ongelijkheid in de westerse wereld. Vanaf de tweede helft van de jaren 1980 en na een periode van stabiliteit in de jaren 1970 zijn er aanwijzingen voor een stabilisatie en - in sommige landen - zelfs stijging van de inkomensongelijkheid en de armoede. De verzwakking van het herverdelend vermogen van welvaartsstaten kan verklaard worden door het feit dat de meeste welvaartsstaten (waaronder België en Vlaanderen) er niet in geslaagd zijn om de nieuwe focus op arbeid en op nieuwe sociale risico's te koppelen aan het behoud (laat staan verbetering) van de basisbescherming van de oude sociale risico's. De werking van de 'investeringsstaat' bevat een paradox: er worden nieuwe middelen ingezet om meer mensen aan het werk te krijgen, om arbeid en gezin beter te combineren en om de onderwijskansen meer gelijk te maken. Dit gebeurt echter ten koste van diegenen die ondanks alle inspanningen van het beleid hun weg naar de school, naar de arbeidsmarkt en naar de een geëmancipeerd bestaan niet vinden.

Wat betekent dat nu eigenlijk voor de toekomst? Vele parameters zullen niet meer in dezelfde gunstige zin evolueren als in het verleden: door de demografische veroudering zullen de vrijheidsgraden voor de publieke bestedingen afnemen. De economische vooruitzichten zijn daarenboven onzeker. Het staat wel vast dat grote inspanningen zullen moeten geleverd worden op het vlak van een ecologisch duurzame ontwikkeling. Het wordt dus moeilijker voor welvaartsstaten. Het verdelingsvraagstuk zal daarom weer prominent op de beleidsagenda verschijnen en er zullen meer dan vroeger prioriteiten en posterioriteiten moeten gesteld worden: in de verdeling van de middelen zal een grotere selectiviteit ten voordele van de lagere inkomens en zwakkere groepen ingebouwd worden zonder daarbij het draagvlak te verliezen van de brede samenleving. Sociale risico's zullen strenger moeten worden gedefinieerd. Alle actoren moeten worden geresponsabiliseerd en het fiscaal systeem zal veel

efficiënter moeten en om vooruitgang op het vlak van gelijke onderwijskansen te boeken zal men verscheidene oude taboes moeten durven doorbreken. Tot slot, en niet het minst, zal het beleid incentiveën moeten uitvinden opdat de burger zich meer als 'edele ridder' en minder als 'berekende schildknaap' zou gedragen.¹⁰

Literatuurlijst

- Cantillon, B., Van Mechelen, N., Marx, I., Van den Bosch, K. (2004), *De evolutie van de bodembescherming in 15 Europese landen van 1992 tot 2001*. UA/Berichten, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, Antwerpen, juli.
- Esping-Andersen, G. (1990), *Three World of Welfare Capitalism*. Polity Press, Cambridge.
- Ghysels, J., Debacker, M. (2007), *Zorgen voor kinderen in Vlaanderen: een dagelijkse evenwichtsoefening?* Acco, Leuven.
- Giddens, A. (1998), *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Polity Press, Cambridge.
- OESO (2008), *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*.
- Storms B., Van den Bosch K. (2009), *Wat heeft een gezin minimaal nodig? Een budgetstandaard voor Vlaanderen*. UA/Berichten, Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck, A

¹⁰ terminologie naar het artikel 'Knights, Knaves or Pawns? Human Behaviour and Social Policy' van Le Grand